

/ Исаак Ньютон ; пер. с лат. и коммент. А. Н. Крылова, предисл. Л. С. Полана / под ред. Л. С. Полана. – М. : Наука, 1989. – 689 с.

5. Пригожин И. Время, хаос, квант. К решению парадокса времени / Илья Пригожин, Изабелла Стенгерс ; пер. с англ. – Изд. 5-е, испр. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 240 с.

6. Эйнштейн А. Автобиографические заметки / Альберт Эйнштейн // Мир и физика. Сборник / Альберт Эйнштейн / сост. А. Л. Самсонов. – М. : Тайдекс Ко, 2003. – С. 12–48.

7. Эйнштейн А. Теория относительности / Альберт Эйнштейн // Собрание научных трудов : В 4 т. / Под ред. И. Е. Тамма [и др.]. – М. : Наука, 1965–1967. – (Классики науки). – Т. 1 : Работы по теории относительности. 1905–1920. – 1965. – С. 410–424.

8. Эйнштейн А. Эволюция физики. Развитие идей от первоначальных понятий до теории относительности и квантов / Альберт Эйнштейн, Леопольд Инфельд ; пер. с англ. (с амер. (3-го изд. 1954 г.) С. Г. Суворова // Эволюция физики. Сборник. – Изд. 2-е. – М. : Тайдекс Ко, 2005. – С. 42–246.

9. Newton I. Original letter from Isaac Newton to Richard Bentley, dated 10 December 1692 [Electronic resource] / Sir Isaac Newton. – Access mode : <http://www.newtonproject.sussex.ac.uk/view/texts/normalized/THEM00254>

References

1. Gross D. The coming revolutions in fundamental physics [Electronic resource] / Devid Gross. – Access mode : <http://elementy.ru/lib/430177> (in Russ.).

2. Kazyutinskij V. V. The Newton's "system of the world" and modern cosmology / V. V. Kazyutinskij // N'yutoni filosofskie problemy' fiziki XX veka / Edited by M. D. Ahundov, S. V. Illarionov. – Moscow : Nauka, 1991. – P. 125–139 (in Russ.).

3. Kovalyov S. N. Phenomenon of time and its interpretation [Electronic resource] / S. N. Kovalyov, A. V. Gizha. – Kharkiv : Kollegium, 2004. – 428 p (in Russ.).

4. N'yuton I. Mathematical principles of natural philosophy / Isaak N'yuton ; tran. from lat. and comments by A. N. Krylov, foreword by L. S. Polan / Edited by L. S. Polan. – Moscow : Nauka, 1989. – 689 p. (in Russ.).

5. Prigozhin I. Time, chaos, quantum. On the solution of the paradox of time / Ilya Prigozhin, Izabella Stengers ; tran. from engl. – Ed. 5-th, cor. – Moscow : Editorial URSS, 2003. – 240 p. (in Russ.).

6. Einshtejn A. Autobiographical notes / Al'bert Einshtejn // Mir ifiziki. Sbornik / Al'bert Einshtejn / Comp. by A. L. Samsonov. – Moscow : TajdeksKo, 2003. – P. 12–48 (in Russ.).

7. Einshtejn A. The theory of relativity / Al'bert Einshtejn // Sbranie nauchny'h trudov : In 4 vol. / Edited by I. E. Tamm [and oth.]. – M. : Nauka, 1965–1967. – T. 1 : Raboty' po teorii otноситel'nosti. 1905–1920. – P. 410–424 (in Russ.).

8. Ejsnshtejn A. The evolution of physics. The development of ideas from initial concepts to relativity and quanta / Al'bert Ejsnshtejn, Leopold Infel'd ; tran. from engl. by S. G. Suvorov // Evolyuciya fiziki. Sbornik. – Ed. 2-nd. – Moscow : TajdeksKo, 2005. – P. 42–246 (in Russ.).

9. Newton I. Original letter from Isaac Newton to Richard Bentley, dated 10 December 1692 [Electronic resource] / Sir Isaac Newton. – Access mode : <http://www.newtonproject.sussex.ac.uk/view/texts/normalized/THEM00254> (in Engl.).

Khanzhy V., Ph. D. in Philosophy, Docent, Docent of the Department of Philosophy and Bioethics of Odessa National Medical University (Ukraine, Odesa), vladkhan.od@mail.ru

Ontological tradition of understanding of time: Newton and Einstein

The purpose of this article is a comprehension of some positions of substantial (Newton's) and relational (Einstein's) concepts in the context of detection of the ontological line of understanding of time. Methodological bases of research are the principle of historicism and the paradigmatic modelling. The principal differences between the two concepts are shown. According to Newton's concept, the flow of the absolute time does not depend neither on the acceleration or deceleration of the bodies, nor on the processes occurring in the bodies themselves. By Einstein according to STR the relativity of space and time is determined with their dependence on the speed of an object, and with the influence of the gravitational force according to GTR. It is underlined that both paradigms fit into the context of the centuries-old (dating back to the ancient era) ontological tradition of understanding of time, that is consideration of time as "the existing of the world".

Keywords: Newton, Einstein, substantial concept, relational concept, ontological tradition of understanding of time.

Ханжи В. Б., кандидат философских наук, доцент, доцент кафедры философии та біоетики Одеського національного медичного університету (Україна, Одеса), vladkhan.od@mail.ru

Онтологичная традиция понимания času: Ньютон и Эйнштейн

Мета статті – осмислення ряду позицій субстанційної (ньютонівської) і реляційної (ейнштейнівської) концепцій в контексті виявлення онтологічної лінії розуміння часу. Методологічними підставами дослідження є принцип історизму та парадигмальне моделювання. Показані принципові відмінності двох концепцій. Згідно з ньютонівською концепцією, перебіг абсолютного часу не залежить ні від прискорення або уповільнення руху тіл, ні від процесів, що відбуваються в самих тілах. За Ейнштейном, відносність простору і часу, згідно до СТВ, обумовлена їх залежністю від швидкості об'єкта, а згідно до ЗТВ, – впливом сили тяжіння. Зроблено акцент на тому, що обидві парадигми вкладаються в контекст багатовікової (яка бере свій початок в античній епосі) онтологічної традиції розуміння часу, тобто розгляду часу як "сущого від світу".

Ключові слова: Ньютон, Ейнштейн, субстанціальна концепція, реляційна концепція, онтологічна традиція розуміння часу.

* * *

УДК 124.4:321.01:3.071

Чорна Л. В.

кандидат політичних наук, доцент
кафедри філософської антропології, Національний
педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова
(Україна, Київ), lika7@ukr.net

Розуміння ролі суспільного ідеалу в державотворенні: філософський екскурс за матеріалами творчості П. І. Новгородцева

Стаття присвячена дослідженню суспільного ідеалу як ціннісного орієнтира у державотворчих процесах, що розглядається крізь призму поглядів видатного філософа кінця XIX початку XX століття П. І. Новгородцева. У статті аналізується теоретичне осмислення видатним мислителем поняття "суспільний ідеал" та наслідки його віддзеркалення у масовій свідомості, задля чого використані принципи системності, єдності логічного та історичного рівнів пізнання, методи порівняльного та контекстуального аналізу. Метою статті є дослідження того, як історично формувалася і сприймалася суспільний ідеал на різних етапах суспільного розвитку, зокрема, в революційний період початку XX століття, та проведення історичних паралелів з соціальними процесами в Україні початку XXI століття. На основі проведеного аналізу експлікується роль суспільного ідеалу у процесі державотворення сучасної України.

Ключові слова: суспільний ідеал, ідея, державотворення, суспільний розвиток.

Сьогодні надто актуальним є питання відсутності у масовій свідомості населення України розуміння загальної ідеї, що дозволила б побачити горизонти суспільного розвитку, замислитися саме над своєю роллю як у геополітичному, так і цивілізаційному контексті. Наразі ми переживаємо переломний період, події якого зумовлені однією метою – "перезавантаження" усієї системи державної влади. Основні передумови для втілення цієї мети – всезагальна недовіра до влади, масовий скепсис та криза правової та політичної масової свідомості. Слід наголосити, що така мета багато в чому базується на засадах руйнування. Крім того, на даний час у масовій свідомості відсутнє цілісне уявлення про те, якими шляхами можливо буде відновити зруйноване.

Відсутність консолідуючої ідеї завжди йде "пліч о пліч" з кризою правосвідомості, яка в свою чергу є наслідком більш глибокої духовної кризи. Проте слід зазначити, що сама по собі ідея будь-то національна або громадська не виникає відокремлено. Вона має народитися як квінтесенція певного суспільного ідеалу, який звісно має значно більший обсяг та сферу застосування. Разом з тим сьогодні у нашій державі ні перед суспільством, ні перед владою не ставиться завдання

створити умови задля формування суспільного ідеалу. Слід наголосити, що в переломні моменти історії лише певні ідейні натхнення ставали запорукою виживання держави та об'єднання суспільства. На противагу цьому сьогодні основною "національною ідеєю" для широких верств населення України стало бажання помсти усій системі державної влади.

З огляду на це, саме зараз хотілося б звернутися до теоретичних надбань видатного суспільствознавця П.І. Новгородцева, які було присвячено осмисленню суспільного ідеалу та його функціонування на зламі XIX–XX століть [2; 3; 4] під час революційних настроїв у тогочасному суспільстві. Дослідженню проблеми розуміння ідеології та суспільного ідеалу присвятили роботи В.Андрущенко, В.Барков, В.Заблоцький, А.Міхненко, Т.Розова, З.Самчук, М.Степико. Філософсько-правові та політичні погляди Новгородцева аналізуються в роботах таких зарубіжних дослідників, як А.Ф. Замалєєв, Е.В. Кузнецов, І.Д. Осіпов, В.С. Нерсисянц та ін. [7]. Але вважається доцільним детальніше зупинитися на його розумінні суспільного ідеалу в контексті роботи з масовою свідомістю людей для досягнення дійсно позитивних змін, не зосереджуючись лише на декларуванні формальних нездійснених гасел лише з основного ціллю амбіційного захвату влади [4; 5]. Саме тому метою статті є дослідження того, як історично формувався і сприймався суспільний ідеал на різних етапах суспільного розвитку, зокрема, в революційний період початку XX століття, та проведення історичних паралелей шляхом компаративного аналізу з соціальними процесами в Україні початку XXI століття.

Павло Іванович Новгородцев народився у місті Бахмут (нині м. Артемівськ Луганської області) у 1866 році, закінчив Катеринославську (нині м. Дніпропетровськ) гімназію. У 1884 році поїхав з рідних місць отримувати освіту у Московському університеті. З 1904 року став ординарним професором цього університету по кафедрі енциклопедії права і історії філософії права. Влітку 1918 року залишив Москву під загрозою арешту та розстрілу. Після цього він викладав у Сімферополі та Празі. Згодом у еміграції навколо Новгородцева склалася школа видатних суспільствознавців, таких як І.А. Ільїн, Б.П. Вишеславцев, М.М. Алексєєв, В.А. Савальський, А.С. Яценко, які плідно розробляли його численні ідеї.

Проаналізувавши досвід революцій, Новгородцев дійшов висновку про те, що основа побудови правової держави залежить від ідеалу. Зокрема, він підкреслював, що "не етнічне або господарське єднання є основою державної єдності, а національна культура, національні святині, ідеали істини, добра і краси" [1, с. 10]. При цьому він визнавав, що найбільш очевидним явищем у суспільному житті на той час, в який він жив, була криза правової та політичної свідомості. Хоча таке почуття всезагального незадоволення, на його погляд, і подавало надію на нове життя, проте в мріях про майбутнє щастя та в тогочасних утопічних побудовах завжди повторювалися різкі суперечності та велися завзяті спори. "Ті, хто хоче наділити людство гармонією і щастям, самі запекло сперечаються про шляхи порятунку" [1, с. 21]. Новгородцев наголошував, що такі спори є зовсім невинними, а протиріччя – не тимча-

совими, оскільки в цих розбіжностях він вбачав "ті ж основні протилежності, які властиві людській душі і які вона усюди несе з собою: і у своє справжнє життя, і у свої мрії про життя майбутнє. Багато від чого людині можна піти, – від старої неправди, від деспотичного гніту, від суворого поневолення; але не можна їй піти від самої себе, від того розладу і тих протиріч, які складають суть її духу". У зв'язку з цим Новгородцев зазначав, що слід більш глибоко занурюватися в сутність таких суперечностей та розуміти також внутрішній сенс пошуків в світлі загальних основ ідеальної свідомості [1, с. 21].

Основну причину такого різноманіття пошуків, нескінченості перспектив та складності суспільних проблем П.І. Новгородцев бачив у руйнуванні віри у можливість "земного раю". Адже саме в цій ідеї попередня філософія бачила свою самоціль та останню мрію. У своїй праці "Про суспільний ідеал" П.І. Новгородцев детально аналізує наукові пошуки та ідеали, що склалися наприкінці XVIII – початку XIX століття та спиралися, з одного боку, на Руссо, Канта, Гегеля, а з іншого – на Конта, Спенсера та Маркса [1, с. 23–30]. Як зазначав Новгородцев, хоча вищезгадані мислителі і були представниками різних напрямків філософської думки, разом з тим усі вони очікували майбутнього земного раю. Так, зокрема кожний з них вважав, що людство наближується до завершальної й найкращої епохи свого існування та саме він знає ту рятівну істину, що має до цього призвести. При цьому, звісно, таку істину кожен з них бачив по-своєму. Отже, аналізуючи погляди наведених вище мислителів, Новгородцев вказував, що Руссо виводив основною запорукою приходу кращих часів теорію народоуладдя. Кант вважав, що в людині є моральні задатки, які і передбачають моральний прогрес, тоді як право має отримати верховну владу; він проголошував ідеал абсолютно-правового стану, в якому за кожним остаточно будуть закріплені його права. Гегель, усвідомлюючи, що в історичному контексті дух має пройти тяжку внутрішню боротьбу та роботу над собою і вважаючи, що в державі як у найвищій організації людських сил, має відбуватися боротьба з приватними інтересами та пристрастями, навів філософську формулу зрілості духу – примирення божественного та людського, об'єктивного та суб'єктивного. Крім того, Гегель підкреслював, що саме конституційна держава є практичним носієм цієї гармонії. В свою чергу, Кант як засновник позитивізму, наголошував, що політична і моральна криза тогочасних суспільств залежить від розумової анархії і вважав, що має бути досягнуто об'єднання умів за допомогою спільності принципів, внаслідок чого і буде усунуто найголовніший прояв безладу. Кант бачив оновлення не в затвердженні досконалих форм права, а в підпорядкуванні усіх безперечним істинам науки. Що стосується міркувань Спенсера про майбутню долю людства, його погляди базувалися на підґрунті соціального оптимізму. Він вбачав спасіння в рівновазі егоїзму та альтруїзму, коли громадська дисципліна перетворить людську природу і предметом прагнень кожної людини будуть слугувати задоволення, пов'язані з доброзичливими почуттями. Новгородцев зауважував, що дана теорія базується на тому, що все має відбутися природним шляхом, без необхідності

прикладання людських зусиль. За його думкою, ідея майбутньої гармонії у Маркса мала аналогічний характер неминучого результату природного розвитку. Разом з тим, Маркса, який був еволюціоністом, подібно Спенсеру, очікувала та сама доля – вступити в протиріччя з власними висновками і увінчати теорію діалектичного розвитку утопією земного раю. Розвиваючи і продовжуючи думки Маркса про велику катастрофу, яка відкриє людям світле майбутнє, Енгельс називав її “стрибком людства з царства необхідності у царство свободи”. Енгельс наголошував, що знищити рабську залежність людей від їх власних засобів виробництва можна у випадку отримання суспільством владу над цими засобами виробництва, в цілях планомірного суспільного користування ними. Таким чином, старий спосіб виробництва повинен бути повалений вщент разом із поділом праці. На його місце має стати така організація виробництва, при якій жодна людина не може звалити на інших своєї участі у продуктивній діяльності, яка і надасть кожному можливість розвивати свої тілесні та духовні здібності.

П.І. Новгородцев приділив багато уваги аналізу вчення марксизму, оскільки в період його життєдіяльності дане вчення було неймовірно популярним та стрімко завойовувало прихильників у Західній Європі та в подальшому і в Росії. Як відомо саме марксистські ідеї були покладені в основу руйнівної революційної ідеології 1917 року та займали істотне місце у масовій свідомості того часу.

Як зазначав послідовник П.І. Новгородцева І.А. Ільїн, під час подій 1917 року Новгородцев одним з перших зрозумів “приреченість цього безволля, цієї сентиментальності, цього сполучення інтернаціонального авантюризму з історичною мрійністю” [6, с. 4].

Крім того, П.І. Новгородцев наголошував на науковій неспроможності марксизму та вбачав суттєві протиріччя між елементами науковості, присутніми у марксовій теорії суспільства, та його революційною програмою. Новгородцев підкреслював, що як тільки перспектива захвату влади віддалялась, марксизм починав розвалюватися на частини, що лише прикривалися цитатами з різних праць Маркса. На думку дослідника, було закономірним те, що у подальшому найбільш суперечливі теорії марксизму посилялись на свого родоначальника, оскільки в його системі існували суперечливі підстави, які в його ж роботах і відособлювалися, і стикалися між собою. Замінивши спосіб логічного обґрунтування психологічним, Маркс, на думку Новгородцева, з різномірних елементів створив ту гримучу суміш, яку останній вважав єдиним справжнім соціалізмом, характеризуючи його як абсолютний колективізм, раціоналістичний утопізм та економічний матеріалізм [1, с. 27–30].

Новгородцев показував несумісність ідеї марксистського соціалізму з реальним функціонуванням суспільства. Він наголошував, що жодні інтелектуальні аргументи на марксистів подіяти не можуть, і дуже точно передбачав, що лише здійснившись на практиці, марксистський соціалізм загине остаточно, відкинутий одужуючим суспільством.

Слід зазначити, що “пророцтва” П.І. Новгородцева здійснилися в другій половині XX століття, але питан-

ня, чи було на той час суспільство “одужуючим” й досі залишається відкритим.

Підсумовуючи аналіз поглядів дослідників доби Модерну, Новгородцев зазначав, що їхній вплив на свою епоху не може ставитися під жодний сумнів. При цьому він визнавав, що всі вони сходилися в очікуванні завершальної стадії людської історії, яка і буде повним торжеством і блаженством людини. Він дійшов висновку про те, що, враховуючи однаковість таких очікувань Руссо й Конта, Гегеля й Спенсера, Канта й Маркса за наявності всієї відмінності та в певній мірі протилежності їхніх світоглядів, вони повторювали загальнопоширене вірування своєї епохи. Новгородцев проводить цікаву історичну аналогію: “Як до Коперника всі люди, матеріалісти і ідеалісти, скептики і догматики, однаково вірили, що земля є центр, біля якого обертається всесвіт, і що земним горизонтом обмежується весь світ, так в нещодавню пору всі поділяли подібну з цим віру в обмеженість історичного горизонту людства. І як у старій астрономії весь світ кінчався легко доступним для огляду обрисами небесного склепіння, так у старій соціальній філософії історія завершувалася ясным образом земного раю. В залежності від темпераменту та певних поглядів мислителя, цей образ очікуваного блаженства то ставився в далечині майбутнього, то уявлявся зовсім близьким і доступним. Але у всіх він був на виду, як ясна і доступна межа людських мандрів” [1, с. 30–31].

Вірування людей в можливість земного раю з’являлося і поширювалося також і в епохи, що передували Модерну, оскільки воно складало одне й з найстаріших людських переконань і одночасно найголовніших втіх людства. Проте саме в цей період вказана ідея набула свого розквіту та дуже органічно поєднувалася з усіма прагненнями і надіями людини доби Модерну. Адже вона підкріплювалася геніальними успіхами людства в наукових сферах, у зв’язку з чим людство отримало віру у могутність свого розуму. І саме тоді, як підкреслює Новгородцев, зі смутного сподівання, з легендарної оповіді, з апокаліптичного прорікання вона (ідея земного раю) зросла до ступеня філософської теорії, що спирається на доводи розуму та засновується на складних висновках і доказах [1, с. 31].

В генезисі європейської думки XIX століття було особливим те, що на зміну політичним ідеалам, приходили соціальні; невдача політичних реформ змінювалася очікуваннями громадських переворотів. Як вказував Новгородцев, дехто вважав вірним шляхом для увінчання людських пошуків перехід до соціалізму, інші – до анархізму; і якщо політичні ідеали не врятували людства, його мали врятувати нові, ще незвідані суспільні форми та більш справедливі життєві устрої [1, с. 39–40].

Разом з тим, суспільні настрої кінця XIX століття П.І. Новгородцев вже характеризує як позбавлені натхнення у зв’язку з відсутністю чинників, що порушували б політичний ентузіазм. Основною причиною наведених настроїв Новгородцев називав саме крах ідеї земного раю. В нього не викликало сумнівів, що саме ця ідея була надихаючою основою пережитих раніше течій. Адже цілі покоління людей пов’язували з політичними змінами безмежні надії, вірили в настання царства правди, рівності і свободи; вони вже бачили, як

вступають в обітовану землю суспільного ідеалу. Для того, щоб побачити різницю у наукових поглядах кінця XIX – початку XX століть з роздумами доби Модерну, П.І. Новгородцев наводить слова тогочасного юриста Дайсі про те, що досвід XIX століття виявив неможливість “для сумлінного мислителя думати, що в уявному світі або дійсному можна відкрити будь-яку досконалу конституцію, здатну служити зразком для виправлення недоліків існуючих державних форм” [1, с. 32].

В свою чергу Павло Іванович Новгородцев наголошує на тому, що неможливо в політиці досягти досконалості або позбутися труднощів, оскільки на місці старих недосконалостей виростають нові, а в майбутньому, як і в минулому, знову очікують ті ж шукання і зусилля. Досвід XIX століття надав можливість виявити ряд недоліків і в парламентаризмі, і в загальному виборчому праві, і в референдумі, що поступово знищувало віру в безумовну силу різноманітних політичних засобів. Проте, як зазначив Новгородцев, одночасно зазнали катастрофи не стільки окремі політичні засоби, скільки ті кінцеві цілі, які пов’язувалися з ними. Адже досвід застосування і парламентаризму, і референдуму, і соціальних реформ, і соціального виховання показав, що кожний з цих засобів має значення лише відносно, і насправді поєднується з неминучими труднощами і недоліками. Таким чином, “зазнали катастрофи не тимчасові політичні засоби, а утопічні надії знайти безумовну форму суспільного устрою. Немає такого засобу в політиці, який раз і назавжди забезпечив би людям незмінну досконалість життя” [1, с. 33].

З приводу ідеї народовладдя, Новгородцев застерігав, що вона була лише тимчасовою формою для вираження безумовного принципу свободи і рівності осіб. Реалізація засад народовладдя допомагала в боротьбі проти абсолютизму і олігархії привілейованих, була покликана знищити несправедливе панування привілеїв і нерівностей. Але теорія народовладдя пішла набагато далі цього: проголошений нею принцип вона звела на міру безумовної цінності та ототожнила вимоги осіб з основами народного суверенітету. В епоху Модерну переміщення влади від небагатьох до усіх було визнано вирішенням соціального питання і повним задоволенням особи. Таке зведення відносного історичного принципу до значення абсолютного громадського ідеалу мало надзвичайно важливі наслідки. Коли в принципі народовладдя углядели дозвільне слово, що мусить врятувати світ, його поставили основною метою і з нього стали виводити усе інше. В той час було визнано першочерговим завданням здійснити в суспільстві справжню і справедливую народну волю, внаслідок чого мали бути досягнутими усі цілі громадського життя. В цьому напрямку і були направлені усі зусилля науковців.

Разом з тим, П.І. Новгородцев, розкрив причини невинуватості наведених вище сподівань. Як він зазначав, усі спроби знайти чисту і безпомилкову волю народу виявилися марними: ані представництво, ані парламентаризм, ані референдум та жодні системи виборів і голосувань не могли вирішити вказане завдання. Крім того, на його погляд, виявилася нездійсненою мрія про загальну гармонію суспільних сил, що

досягається на шляху здійснення соціального ідеалу. Він пояснює це тим, що певні домагання особистості можуть вступати в суперечність не тільки з вимогами суспільства, а й між собою: народний суверенітет не збігається з принципом особистості, рівність може приходити в зіткнення зі свободою. У зв’язку з тим, на його думку, віра в народовладдя як в абсолютну першооснову, якій має бути підпорядковане все інше, зазнала краху. Новгородцев підкреслював, що в епоху Руссо переміщення влади від олігархії привілейованих в руки народу могло здаватися не тільки першою, але й єдиною умовою свободи. Однак влада завжди залишалася владою, і жодне переміщення або перебудова її не вирішувала проблеми суспільного ідеалу. Водночас після того, як демократичні принципи входили в життя, одразу ж висувалися нові вимоги. Принцип народного суверенітету цілком може бути виправданим, якщо його не вважати вихідним і основним, а виводити з волі осіб: в ім’я загальної свободи він вимагає переміщення влади від небагатьох до всіх. Народний суверенітет, як вираз влади колективної особи народу в її цілому, не доводить повноважності окремих осіб на участь в управлінні. Більш того, він може здаватися марним там, де він вже здійснений, де він став природною умовою життя; але згідно з поглядами П.І. Новгородцева він не був даремним в XVIII столітті, коли в ім’я його відбувалися великі реформи. Проте слід пам’ятати, що безумовного абсолютного значення цей принцип мати не може. П.І. Новгородцев дійшов важливого висновку про те, що слід раз і назавжди відмовитися від думки знайти спосіб відкриття абсолютної форми життя та засоби здійснення земного раю, рівно як і від надії досягнення в майбутньому такої пори, яка могла б стати щасливим епілогом пережитої раніше драми, останньою стадією і заключним періодом історії [1, с. 50–54].

У своєму творі “Про суспільний ідеал” П.І. Новгородцев підкреслював, що людина не повинна в усьому покладатись на інших та приховувати свою відповідальність за недосконалістю громадських форм, оскільки якщо людина не може знайти повного задоволення в громадських установах, то не змогла би отримати його і без них. Він пропонував у суспільному житті висувати конкретні і доступні цілі; але при цьому зауважував, що кожна практична дія лише тоді набуває і справжньої життєвої енергії, і моральної ціни, коли вона натхнена моральним прагненням, спрямованим далеко вперед, до вічного ідеалу добра. Лише в цьому випадку численні перешкоди і утруднення, які супроводжують кожен практичний крок, не послабляють енергії духу. Лише в цьому випадку можливо набуття таких засад морального буття, які стали б безумовно обов’язковими для людини і освятили б для неї моральний шлях за будь-яких умов, незалежно від того, чи живе вона в епоху блискучого розквіту громадських форм або під час їх сумного занепаду. “Завжди дивитися вперед, не бентежитися хаосом і сум’яттям часу і не бентежитися тим, що кожен досягнутий крок готує нові й складніші завдання, – ось істинне завдання морального настрою” [1, с. 45].

У праці “Про суспільний ідеал” П.І. Новгородцев доходить важливого висновку про те, що першочерговою і необхідною є віра в людський вчинок і моральність, а не в земний рай, який виявляється по суті

недосяжним. Він вказує в якості основної цілі людства не “обітовану землю”, а особистість, непохитну в своєму моральному прагненні, що черпає силу з віри в абсолютний ідеал добра і незмінно зберігає цю віру при всіх поворотах історії. Наголошується також на тому, що “...жодними засобами не можна знайти гармонійної загальної волі, як і взагалі не можна здійснити повну гармонію суспільних сил; проте можна та необхідно прагнути до вільного впливу все більшого й більшого числа осіб на хід суспільного життя. Думка про непогіршену єдність загальної волі має бути відкинута як зовсім нездійснена. Вона повинна поступитися місцем ідеалу вільного висловлення окремих волей, взаємодія яких служить кращою запорукою їхнього прагнення до істини. Центр ваги переноситься, таким чином, з суспільної гармонії на особисту свободу. У цьому світлі знаходять своє пояснення й ті політичні гасла і реформи, які поступово висувалися життям в новітній час. Представництво, парламентаризм, загальне виборче право, референдум, соціальні реформи, суспільне виховання – всі ці основні принципи політики XIX століття мають своєю метою або залучити до суспільного життя нові й нові групи осіб, або створити для цих груп умови, що сприяють розвитку особистості. Не інше значення мають і ті ідеї позапарламентської ініціативи, децентралізації управління, професійного федералізму, в яких ... бачать запоруку подальшого політичного розвитку. Насамкінець, в цьому ж світлі можуть бути зрозумілі і цінні елементи таких структур, як соціалізм і анархізм. ... І в цих напрямках за їх утопічними схемами можна виявити ту ж керівну ідею розвитку особистості. Взагалі, ідеальну мету суспільного прогресу можна було б визначити так, що вона полягає в прагненні до вільного об'єднання осіб на ґрунті визнання за ними їх природних прав. Таким чином не тільки досягається більша повнота спілкування, але разом з тим забезпечується і той можливий ступінь гармонії, яка й дійсно здійсненна, й безумовно необхідна для правильного суспільного розвитку. Перетворювати ж відношення між особистою свободою і громадською гармонією, підпорядковуючи першу другій, домагаючись негайної і безумовної єдності загальної волі, – це, на думку П.І. Новгородцева, – означає не лише ставити перед суспільством недосяжну мету, а й завдавати шкоди суспільному прогресу в самому його першоджерелі” [1, с. 51–52]. Вихідною основою при побудові суспільного ідеалу має бути визнана свобода нескінченного розвитку, а не гармонія закінченої досконалості [1, с. 52].

Безумовно, заслуговує на увагу однозначний висновок Новгородцева про те, що не слід планувати “кінець прогресу” та “завершення людських прагнень в умовах відносних явищ”, оскільки життєдіяльність людства завжди пов'язана з прагненнями та занепокоєннями, пошуками та незадоволеннями. Тоді як істинні шляхи суспільного прогресу пізнаються лише в світі безмежності, а прогрес відносних форм є нескінченим в контексті того, що йому не можна логічно поставити певні кордони. Адже для моральної свідомості має бути важливим не очікування в майбутньому земного чи неземного раю, а те, яке значення в житті має така цінність, як добро. Новгородцев підкреслює, що коли творчість людини, її думки, справи мають внутрішній

зміст, значення та виправдання перед обличчям Абсолютного, тоді історія представляється вже не одним прагненням до перспективи, що постійно віддаляється, а здійсненням вічного закону життя. І як би не здавалися розірваними і випадковими окремі ланки історичного розвитку, всі вони пов'язані певним загальним і вищим сенсом.

Отже, згідно з поглядами мислителя необхідним є вільне поєднання абсолютного з відносним в сенсі історичного прогресу. Проте, на його думку, це стане можливим за умови, якщо відносно не буде обтяжувати душу, що прагне до ідеалу, а викличе в ній потребу в творчості і боротьбі. Новгородцев вважав, що суспільний ідеал має відправлятися від ідеї існування абсолютного у відносному, у зв'язку з чим необхідно постійно пам'ятати про його здійснення – часткове та неповне і тому поступове і минаюче. Адже ідеал, в якому теоретично розривається зв'язок з абсолютним і вічним, неминуче шукає для себе опору в умовному та тимчасовому, прагне набутися значення в якості норми даної дійсності і поточного моменту [1, с. 72].

Підсумовуючи викладене, хотілося б підкреслити значущість теоретичних розробок П.І. Новгородцева в сфері осягнення суспільного ідеалу в різні історичні епохи для аналізу та застосування на нинішньому переломному етапі державотворення в сучасній Україні.

Проводячи історичну паралель між революційним періодом початку XX століття, в який жив та писав філософ, із сьогоденними реаліями суспільного та державного розвитку України, можна зазначити наступне. Нині Україна переживає занадто складний переломний період свого державного розвитку, викликаний в певній мірі “революційними” засобами. Наразі події державного життя України відбуваються неймовірно швидко і спостерігається повна руйнація основних засад державності, як організаційних – зовнішніх, так і моральних – внутрішніх. Слід наголосити на тому, що саме відсутність єдиної ідеологічної спрямованості в керуванні народними повстанськими рухами, повне нерозуміння подальшої стратегії і тактики єдиного для всієї України державного розвитку, розрізненість у постановці цілей та розуміння засобів їх досягнення й призвели до державно-правового колапсу, який має місце в Україні, починаючи з лютого 2014 року. Під час великих державних перетворень, руйнуючи сучасне, необхідно розуміти, що саме буде збудовано у майбутньому, яким чином це зробити та завдяки чому це нове буде вигравати у порівнянні з минулим. Завжди слід пам'ятати, що у разі відсутності єдиної найвищої цілі, спільного ідеалу, що має слугувати орієнтиром для державного або суспільного розвитку, його місце автоматично будуть займати розрізнені, скоріш за все, матеріально спрямовані потреби окремо взятих верств населення та певних осіб.

Отже, від суспільного ідеалу в жодному разі не слід відмовлятися взагалі внаслідок його нездійсненності та орієнтуватися лише на сьогоденні соціальні, економічні, зовнішньополітичні потреби суспільства. Вкрай важливим для суспільного розвитку в кожній державі, й зокрема в Україні в теперішній складний період, є бачення певних горизонтів, які хоча і будуть завжди недосяжними, однак разом з тим лише вони нададуть змогу орієнтуватися на найвищі, морально забарвлені та

прийнятні для населення цілі в державотворенні. Лише наявність загального суспільного ідеалу може об'єднати нашу державу та стати тим важливим духовним стрижнем, що не дозволить жодному зовнішньому чи внутрішньому деструктивному впливу похитнути необхідний Україні напрямок суспільного розвитку.

Список використаних джерел

1. Новгородцев П.И. Об общественном идеале / П.И. Новгородцев // Приложение к журналу "Вопросы философии". – М.: Издательство "Пресса", 1991. – С. 13–522.
2. Новгородцев П.И. Идея права в философии Вл.С. Соловьева / П.И. Новгородцев // Приложение к журналу "Вопросы философии". – М.: Издательство "Пресса", 1991. – С. 525–539.
3. Новгородцев П.И. Демократия на распутьи / П.И. Новгородцев // Приложение к журналу "Вопросы философии". – М.: Издательство "Пресса", 1991. – С. 540–558.
4. Новгородцев П.И. Восстановление святынь / П.И. Новгородцев // Приложение к журналу "Вопросы философии". – М.: Издательство "Пресса", 1991. – С. 559–580.
5. Новгородцев П.И. О путях и задачах русской интеллигенции // Вехи. Из глубины / Сборник статей о русской революции С.А. Аскольдов, Н.А. Бердяев, С.А. Булгаков и др. – М.: Издательство "Пресса", 1991. – С. 425–443.
6. Ильин И.А. Памяти П.И. Новгородцева // Русская мысль. – Берлин, 1924. – № № IX–XII. – С. 273.
7. Див.: Замалеев А.Ф., Осипов И.Д. Русская политология. Обзор основных направлений. – СПб., 1994; Нерсисянц В.С. Философия права. – М., 2001; Кузнецов Э.В. Философия права в России. – М., 1989; Шамшурин В.И. Идея права в социальной теории П.И. Новгородцева // Социологические исследования. – 1993. – № 4. – С. 97–105; Джанумов А.С. П.И. Новгородцев о роли личности в гражданском обществе // Социально-гуманитарные знания. – 2007. – № 2. – С. 201–210.

References

1. Novgorodtsev P.I. Ob obshchestvennom ideale / P.I. Novgorodtsev // Prilozheniye k zhurnalu "Voprosy filosofii". – M.: Izdatelstvo "Pressa", 1991. – S. 13–522.
2. Novgorodtsev P.I. Ideya prava v filosofii V.I.S. Solovyeva / P.I. Novgorodtsev // Prilozheniye k zhurnalu "Voprosy filosofii". – M.: Izdatelstvo "Pressa", 1991. – S. 525–539.
3. Novgorodtsev P.I. Demokratiya na rasputi / P.I. Novgorodtsev // Prilozheniye k zhurnalu "Voprosy filosofii". – M.: Izdatelstvo "Pressa", 1991. – S. 540–558.
4. Novgorodtsev P.I. Vosstanovleniye svyatyn / P.I. Novgorodtsev // Prilozheniye k zhurnalu "Voprosy filosofii". – M.: Izdatelstvo "Pressa", 1991. – S. 559–580.
5. Novgorodtsev P.I. O putyakh i zadachakh russkoy intelligentsii // Vekh. Iz glubiny / Sbornik statey o russkoy revolyutsii S.A. Askoldov, N.A. Berdyayev, S.A. Bulgakov i dr. – M.: Izdatelstvo "Pressa", 1991. – S. 425–443.
6. Ilin I.A. Pamyati P.I. Novgorodtseva // Russkaya mysl. – Berlin, 1924. – № № IX–XII. – S. 273.
7. Div.: Zamaleev A.F., Osipov I.D. Russkaya politologiya. Obzor osnovnykh napravleniy. – SPb., 1994; Nersesyan V.S. Filosofiya prava. – M., 2001; Kuznetsov E.V. Filosofiya prava v Rossii. – M., 1989; Shamshurin V.I. Ideya prava v sotsialnoy teorii P.I. Novgorodtseva // Sotsiologicheskiye issledovaniya. – 1993. – № 4. – S. 97–105; Dzhanumov A.S. P.I. Novgorodtsev o roli lichnosti v grazhdanskom obshchestve // Sotsialno-gumanitarnyye znaniya. – 2007. – № 2. – S. 201–210.

Chorna L. V., PhD in Political Science, Assistant professor of Philosophical Anthropology department of National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine, Kiev), lika7@ukr.net

The understanding of the Social Ideal role in the State Building: philosophical excursus according to the works of P. Novgorodtsev

The article is devoted to the research of the Social Ideal as an axiological (value) landmark in the process of the State Building, which is examined in the light of the opinion of famous philosopher P. Novgorodtsev who works at the end of XIX – the beginning of XX centuries. The article analyses his theoretical assimilation of the "social ideal" conception and the consequence of its reflection in mass consciousness. There are used principles of the system, unity of logical and historical levels of cognition, methods of comparative and contextual analysis. The object of the article is to research the historical forming of the social ideal on the different stages of society development, in particular, during revolutionary period at the beginning of XX century, and to draw historical parallels between those past times and social processes in

Ukraine nowadays. There is explicated the role of the Social Ideal in the State Building process of modern Ukraine on the basis of the analysis conducted.

Keywords: social ideal, idea, state building, social development.

Черная Л. В., кандидат политических наук, доцент кафедры философской антропологии, Национальный педагогический университет им. М. П. Драгоманова (Украина, Киев), lika7@ukr.net

Понимание роли общественного идеала в государственном строительстве: философский экскурс на материалах творчества П. И. Новгородцева

Статья посвящена исследованию общественного идеала как ценностного ориентира в процессе государственного строительства, который рассматривается сквозь призму взглядов выдающегося философа конца XIX – начала XX столетия П.И. Новгородцева. В статье анализируется теоретическое освоение выдающимся мыслителем понятия "общественный идеал" и последствие его отображения в массовом сознании, для чего использованы принципы системности, единства логического и исторического уровней познания, методы сравнительного и контекстуального анализа. Целью статьи является исследование исторического формирования и восприятия общественного идеала на разных этапах общественного развития, в частности, в революционный период начала XX века, и проведение исторических параллелей с социальными процессами в Украине начала XXI века. На основе проведенного анализа эксплицируется роль общественного идеала в процессе государственного строительства современной Украины.

Ключевые слова: общественный идеал, идея, государственное строительство, общественное развитие.

* * *

УДК 111.852

Гришанова Е. В.

аспирантка, Донецкий национальный университет экономики и торговли им. Михаила Туган-Барановского (Украина, Донецк), katyushka.0312@mail.ru

ИСТОРИЧЕСКАЯ ЦЕННОСТЬ ЮМОРА В АСПЕКТЕ СОВРЕМЕННОГО ФИЛОСОФСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

Проанализированы основные представления юмора исторических и современных ученых. Рассмотрены теории юмора с разных позиций авторов, а также выдвинуты категории юмора, формирующие основу философского исследования.

Ключевые слова: юмор, смех, ирония, теории юмора, категории юмора.

(статья друкється мовою оригіналу)

Актуальность вопроса о соотношении исторической и современной ценности юмора в исследовании связана с областью комического, которая давно является предметом научного интереса различных ученых, но, несмотря на это, остается неисчерпанной. Само слово "юмор" произошло от латинского слова *humorem*, означающего "текущий" или "жидкий". Оно все еще сохраняет это значение в физиологии, обозначая жидкости организма, такие как стекловидное тело (vitreous humor) глаза. Греческий врач Гиппократ (IV в. до н.э.), считающийся основателем медицины, полагал, что хорошее здоровье зависит от парвильного баланса четырех жидкостей, или "гуморов" организма, а именно крови, флегмы, черной желчи и желтой желчи. Позже греческий врач Гален (II в.), который жил в Риме, высказал мысль о том, что эти четыре жидкости обладали специфическими качествами, так что избыток любой из них у человека создавал определенный тип темперамента или характера.

Исследованием юмора занимались как отечественные, так и зарубежные ученые. Так, в своих трудах Р.Лахманн, А.Редозубов, А.Дмитриев, А.Козинцев впервые вводят понятие "чувство комического". М.Аргайл, Р.Мартин считают, что юмор возникает как неожиданное сопоставление двух или нескольких далеких явлений, объектов или идей. Т.Барышева и